

Lietuvos universiteto Mineralogijos-geologijos katedrai – 100 metų

GEOLOGIJOS AUŠRA NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE

Akademikas Algimantas Grigelis

Nepriklausomoje Lietuvoje, po carinės Rusijos valdymo, 1918 metais nebuvo nė vieno diplomuoto profesionalaus geologo.

Profesorius Zigmantas Žemaitis, Aukštųjų kursų vedėjas, 1921 m. [wikipedia.lt]

Lietuvos universitetas Kaune

1920 metais Lenkijai atėmus Vilnių, krašto svorio centras atiteko laikinajai sostinei Kaunui, kuriame 1920–1921 m. jau veikė Aukštieji kursai. 1922 m. įsteigtame Lietuvos universitete Kaune (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo (VDU) Matematikos-gamtos fakultete (MGF), kuriam 1922–1940 m. vadovavo vienas pirmųjų universiteto profesorių matematikas Zigmantas Žemaitis (1884–1969), buvo numatyta turėti dvi atskiras – ir Geologijos, ir Mineralogijos – katedras [1].

Tačiau pirmasis Kauno universiteto geologijos ir mineralogijos krypties dešimtmetis (1922–1930) buvo nelengvas, keitėsi Geologijos katedros vedėjai, trūko mokslo personalo [1]. Iš Olandijos į Kauną atvykęs filosofijos daktaras geologas Gerardas Leonardas Smit Sibinga (1895–1963) 1923 m. rugsėjo mėn. išrinktas Geologijos katedros vedėju. Gavęs dosnų finansavimą, 1924 m. vasarą surengė geologinę ekspediciją, tačiau pasirodė nepatyręs, nepateisino universiteto lūkesčių ir 1924 m. gruodžio mėn. buvo atleistas iš pareigų¹.

Po jo Geologijos katedros vedėju, skiriant docento titulą, buvo išrinktas nuo Žarėnų kilęs, iš Rusijos Tolimųjų Rytų grįžęs angliakasybos inžinierius geologas Marijonas Tomašauskas (g. 1868)², tačiau jis susirgęs 1926 m. sausio mėn. nelauktai mirė.

LIETUVOS
UNIVERSITETO
MINERALOGIJOS-
GEOLOGIJOS
KATEDRAI –
100 METŲ

¹ Lietuvos centrinis archyvas, F. 631, Ap. 3, B. 669, l. 107.

² Lietuvos centrinis archyvas, F. 631, Ap. 3, B. 669, l. 128.

Profesorius Gerardas Leonardas Smit Sibinga, 1963 m. Iš A. L. Simons, *Folia Civitatis*, Amsterdamas; autoriaus archyvas

Docentas Marijonas Tomašauskas, Kaunas, 1925 m. Nuotrauka iš J. Paškevičiaus archyvo

Docentas Mykolas Stasys Kaveckis, Kaunas [be datos], apie 1922 m. Nuotrauka iš šeimos archyvo

Lektorius Juozas Dalinkevičius, Peterburgas [be datos], apie 1919–1920 m. Nuotrauka iš VUB RS, F-131

Tai kėlė didelį rūpestį Matematikos-gamtos fakulteto dekanui Z. Žemaičiui, tad 1926 m. abi katedros buvo sujungtos į vieną Mineralogijos-geologijos katedrą, o vedėju, skiriant extraordinarinio profesoriaus titulą, buvo išrinktas docentas Mykolas Stasys Kaveckis (1889–1969), gimęs Orenburge Rusijoje, išeivių lietuvių iš Bugenių dvarelio Mažeikių apskr. šeimoje, Charkovo universitete išsimokslinęs chemikas ir rūdų mineralogas. Po karo grįžęs į Lietuvą, nuo 1922 m. tapo Kauno universiteto Fizikos katedros asistentu, nuo 1923 m. – docentu, Mineralogijos katedros vedėju³.

Be to, nuo 1925 m. birželio mėn. Geologijos katedroje pradėjęs dirbti Peterburgo kalnų instituto absolventas, kilęs iš Taujėnų valsčiaus Pažžuolių kaimo, labai gabus geologas ir kalnų inžinierius Juozas Dalinkevičius (1893–1980) galėjo gauti tik vyresniojo laboranto vietą, nes neturėjo aukštojo mokslo baigimo diplomo⁴.

Katedroje taip pat dirbo asistentai inžinieriai Jokūbas Ošmianas ir Zigmas Novickis bei M. Kaveckio žemietis iš Bugenių patarnautojas Stasys Jucas.

Nežiūrint tokių aplinkybių, Katedros personalas kiekvieną sezoną vykdė geologinius lauko tyrimus, rinko gręžinių, „Pienocentro“ ir kitą medžiagą, kaupė biblioteką, vedė mineralogijos, kristalografijos, geologijos kursą fizikos, chemijos, statybos ir architektūros specialybių studentams, skaitė paskaitas visuomenei [1, 2].

³ M. Kaveckis. Curriculum Vitae. – Kn. Profesorius Mykolas Kaveckis – inžinierius, mineralogas, geochemikas. – Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 2012, p. 16–17; faksimilė, iš šeimos archyvo.

⁴ Juozas Dalinkevičius. Curriculum Vitae. – Kn. Akademikas Juozas Dalinkevičius. – Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 2014, p. 18–20; LCVA, F. 631, Ap. 3, B. 921, I. 5.

LIETUVOS
UNIVERSITETO
MINERALOGIJOS-
GEOLOGIJOS
KATEDRAI –
100 METŲ

Mykolas Kaveckis dirba Mineralogijos kabineto chemijos laboratorijoje [be datos].

Nuotrauka iš VUB RS F-53, B. 872

Juozas Dalinkevičius tyrinėja Vetygalos atodangą prie Šventosios upės, 1934 m.
Nuotrauka iš šeimos archyvo

1928 m. Mykolo Kaveckio apdovanojimo Lietuvos nepriklausomybės 10-mečio medaliu diplomą. Faksimilė iš šeimos archyvo

M. Kaveckis tapo įtakingu VDU profesoriumi ir visuomenės veikėju, už veiklą buvo apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės 10-mečio medaliu.

Vytauto Didžiojo universitetas

1930 m. J. Dalinkevičius baigė VDU cheminės technologijos specialybę ir gavo taip reikalingą technologijos inžinieriaus diplomą [3]. Tais pačiais metais buvo paaugštintas vyresniojo asistentu. Be to, VDU MGF Mineralogijos-geologijos katedroje nuo 1930 m. pradėjo dirbti iš Punsco valsčiaus Seinų vaivadijos kilęs Česlovas Pakuckas (1898–1965), 1927 m. Vienoje

Asistentas Česlovas Pakuckas,
Kaunas, apie 1930 m.
Nuotrauka iš J. Paškevičiaus
archyvo

daktaro titulu baigęs geologijos ir paleontologijos mokslus⁵. 1940 m. jis tapo pirmuoju Lietuvos geologinių tyrinėjimų tarnybos viršininku.

Taip, praėjus pirmajam dešimtmečiui, VDU geologijos ir mineralogijos krypties mokslinis potencialas pradėjo sparčiai augti. Tačiau 1930 m. VDU Matematikos-gamtos fakultete tik vienas M. Kaveckis turėjo geologijos ekstraordinarinio profesoriaus titulą.

1930 m. M. Kaveckis dalyvavo Paryžiuje vykusiame Prancūzijos geologų sąjungos 100-mečio minėjime, 1932 m. Prahos universitete apgynė gamtos mokslų daktaro disertaciją [4], tapo išrinktas VDU ordinariiniu profesoriumi. J. Dalinkevičius 1933 m. Graco universitete apgynęs disertaciją, įgijo mineralogijos ir geologijos mokslų daktaro laipsnį [5], o 1935 m. VDU viešai apgynė habilitacinį darbą, įgijo privatdocento mokslinį vardą ir *venia legendi* teises [6]. Č. Pakuckas 1933 m. VDU taip pat apgynė habilitacinį darbą ir 1934 m. gavo privatdocento mokslinį titulą [7].

1936 m. J. Dalinkevičius paskelbia pirmąjį spalvotą *Pabaltijo valstybių geologinį žemėlapij masteliu 1:3 000 000* [8]. Tais pačiais metais Mineralogijos-geologijos katedroje buvo įsteigtas doc. J. Dalinkevičiaus vadovaujamas Geologijos kabinetas, sudaryta geologijos specialybės mokymo programa ir 1937 m. VDU

⁵ Česlovas Pakuckas [wikipedia.lt].

VDU Matematikos-gamtos fakulteto profesoriai 1930 m., M. Kaveckis stovi antroje eilėje trečias iš dešinės. Nuotrauka iš šeimos archyvo

LIETUVOS
UNIVERSITETO
MINERALOGIJOS-
GEOLOGIJOS
KATEDRAI –
100 METŲ

Prof. J. Dalinkevičius (pirmas iš kairės) su studentais geologais 1942 m. pavasario semestre: J. Rugienius, B. Tijūnaitytė, J. Rimšaitė, S. Bucevičiūtė, J. Šernas (nėra J. Dobrovolskio ir A. Stonio). Nuotrauka iš šeimos archyvo

surenkamas studentų I kursas. 1942 m. šis kursas baigė universitetą ir įgijo geologų diplomus. Karo metai išblaškė šiuos jaunuolius po pasaulį. Žinoma, kad Janina Rimšaitė dirbo Kanados, o Birutė Tijūnaitytė (Saldukienė) – JAV geologijos tarnyboje, Salomėja Bucevičiūtė ir Juozas Rugienius dirbo geologais Lietuvoje.

Vytauto Didžiojo universiteto profesoriai, 1936 m. rugsėjis. Geologai – M. Kaveckis (penktas iš dešinės), J. Dalinkevičius (aštuntas iš dešinės), Č. Pakuckas (šeštas iš kairės). Nuotrauka iš M. Kaveckio šeimos archyvo

LIETUVOS
UNIVERSITETO
MINERALOGIJOS-
GEOLOGIJOS
KATEDRAI –
100 METŲ

Taigi VDU po 1930 m. didėjo gamtos-matematikos mokslų potencialas, kilo naujų idėjų ir sumanymų, susiformavo stiprus mokslo elitas, galintis daryti įtaką krašto mokslo ir ūkio raidai. Prie to žymiai prisidėjo 1935 m. įkurta Gamtininkų draugija, 1936 m. įsteigtas Energijos komitetas, pradėti leisti žurnalai *Gamta*, *Kosmos*, *Technika ir ūkis*, *Naujoji Romuva*, *VDU Matematikos-gamtos fakulteto Darbai*. 1935 m. įkurtos Gamtininkų draugijos įstatus pasirašė žinomi mokslo veikėjai: Antanas Purėnas, Ignas Končius, Petras Juodakis, Jonas Dagys, Antanas Minkevičius, Alfonsas Zubrys, Pranas Jodelė, Povilas Brazdžiūnas, Juozas Dalinkevičius, Kazys Daukšas, Vladas Lašas, Zigmas Žemaitis.

Sustiprėjus universiteto mineralogijos, geologijos, cheminės technologijos sričių mokslinei veiklai, nuo trečiojo dešimtmečio vidurio ėmė rasti sąlygos steigti kompetentingą paieškų ir žvalgymo instituciją. Tam tikra prasme panašios institucijos pradininke galima būtų laikyti 1936 m. įkurto Energijos komiteto Žemės turtams tirti sekciją. Poreikis tokiems tyrimams buvo labai aktualus, sekcijoje susibūrė VDU profesorai, buvo imta tirti žaliavas cemento ir stiklo gamybai, mineralinius vandenis, kvartero molius. 1937 m. gegužės 12 d. buvo sukvieistas pasitarimas dėl veiklos koordinavimo, kuriame dalyvavo VDU Gamtos-matematikos fakulteto dekanas prof. Zigmas Žemaitis:⁶

Lietuvos geologinių tyrinėjimų reikalų pasitarimo protokolas, 1937.V.12 Dalyvavo Z. Žemaitis, P. Jodelė, J. Dalinkevičius, M. Kaveckis, Č. Pakuckas.

Aptarta darbo pasidalijimas tarp įstaigų, vykdančių Lietuvos geologinius tyrinėjimus. Nustatyta: „Žemės turtams tirti komisija [...] savo tyrinėjimų srityje apsiriboja tik grynai praktiškais klausimais. [...] Visas mokslinis mūsų krašto geologinis tyrinėjimas ir kartu preliminarinis ieškojimas medžiagos praktiškiems tikslams palieka Universiteto žinioje, vykdant Geologijos kabinetui“ [l. 77].

Narių parašai.

Žemės turtams tirti komisijos inžinieriai technologai Menčių karjere (iš kairės): inž. A. Glodenis, prof. P. Jodelė, doc. inž. J. Dalinkevičius, inž. A. Damušis, 1937 m. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

Tai buvo pirmasis pasitarimas, kuriame buvo parengta mokslo ir praktikos vystymo mūsų krašte koncepcija. Tuo metu Vytauto Didžiojo universitete Kaune jau buvo profesūros atstovų inžinierių, kėlusių geologijos ir mineralinių žaliavų tyrimo reikšmę ir naudą valstybės ūkiui. Šie inžinieriai išnaudojo galimybę ir susibūrė į Žemės turtams tirti grupę prie Energijos komiteto. Iniciatoriumi buvo autoritetingas cheminės technologijos profesorius Pranas Jodelė (1871–1955), kuris dar 1918 m. Kašėtose prie Valkininkų bandė pastatyti cemento fabriką. Netrukus po minėto posėdžio prof. P. Jodelė lankėsi Menčių permo klinčių karjere, kur doc. inž. J. Dalinkevičiaus su asistentais jau buvo vykdomi dideli cemento gamybai žaliavos paieškos darbai.

LIETUVOS
UNIVERSITETO
MINERALOGIJOS-
GEOLOGIJOS
KATEDRAI –
100 METŲ

⁶ LCVA, F. 631, Ap. 1, B. 163, l. 77.

Paminklinis akmuo geologui Juozui Dalinkevičiui, Naujoji Akmenė.

A. Grigelio nuotrauka, 2013-06-12

Atliktų paieškos-žvalgymo darbų ataskaita patvirtino reikalingus klinčių žaliavos išteklius, todėl buvo imtasi projektuoti cemento gamyklą, rūpintis įdiegti pirmąją cemento gamybos liniją. Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas šiuos planus sutrikdė ir cemento gamykla Naujojoje Akmenėje buvo pastatyta sovietiniais laikais keleri metai po karo.

Geologas prof. J. Dalinkevičius buvo pripažintas Karpėnų klinčių telkinio atradėju. Profesoriumi pagerbti, jo 120-ties metų jubiliejaus proga 2013 m. birželio 12 d. Naujojoje Akmenėje prie AB „Kalcitas“ buvo atidengtas paminklinis akmuo geologui Juozui Dalinkevičiui (skulptorius Antanas Adomaitis).

Pradėta darbuotis tarptautiniuose projektuose. 1937 m. Mineralogijos-geologijos katedros personalas – M. Kaveckis, J. Dalinkevičius ir Č. Pakuckas – įsitraukė į Europos kvartero geologinio žemėlapių sudarymo darbus, kartografavo Lietuvos regionų glacigeninį reljefą ir parengė suvestinį *Lietuvos morfologinį žemėlapij* (mastelis 1:1 500 000).

1937 m. J. Dalinkevičius atstovavo Lietuvai Maskvoje vykusiame XVII tarptautiniame geologų kongrese.

Žemės turtams tirti sekcijos nariai iki 1940 m. tyrė įvairias Lietuvos naudingąsias iškasenas, požeminius gėlą ir mineralinį vandenį, rengė mokslo darbus, rašė visuomenei į laikraščius, leido universiteto ir Energijos komiteto darbus.

Dešimtmečio tyrimų rezultatus 1939 m. J. Dalinkevičius apibendrino straipsnyje „Lietuvos mineralinės žaliavos“ su geologinių žemėlapių ir profilių priedais [9], kurį dar atspausdino atskira knygele *Lietuvos mineraliniai turtai: V.D.U. Geologijos kabineto daviniai*. Leidinyje išvardijo ir apibūdino per 20 mineralinių žaliavų rūšių, slypinčių krašto gelmėse [9].

Darbe pirmą kartą skelbiami nauji originalūs geologiniai kartografiniai dokumentai, pagrindžiantys Lietuvos gelmių sandaros dėsningumus, tai yra:

Lietuvos pagrindinių sluoksnių geologinis žemėlapis. M 1:1 500 000 (1938);

Lietuvos tektoninis žemėlapis: horizontalinis pjūvis Baltijos jūros aukštumoje.

M 20:60 km;

LIETUVOS
UNIVERSITETO
MINERALOGIJOS-
GEOLOGIJOS
KATEDRAI –
100 METŲ

*Lietuvos morfologinis žemėlapis. M 1:1500000; M 10:70 km (1937);
Geologiniai profiliai Gardinas–Kaunas–Ryga–Talinas–Helsinkis. M 1:800 000;
Heilsberg–Druskininkai–Mensk (Minskas). M 10:50 km; Rossitten (Rasytė)–Tilsit
(Tilžė)–Kaunas–Vilnius–Mensk (Minskas). M 10:50 km.*

Negandos ir permainų metas

Bet štai taikią veiklą ir krašto rimtį sutrikdo 1939 m. Sovietų Sąjungos primestos Sovietinės armijos karinės bazės ir prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas. 1939–1940 m. Lietuvoje apgaule ir grubia jėga pakeičiama politinė santvarka, prasidėjo sovietų okupacija, turėjusi esminį poveikį ir mokslo visuomenei. 1939 m. atgavus Vilnių, Stepono Batoro universitetas, kuriame buvo ir Geologijos, Geofizikos, Geografijos katedros, išsikėlė į Lenkiją, į Torunę, o iš Kauno į Vilnių persikėlė visas Matematikos-gamtos fakultetas, kartu ir Geologijos-mineralogijos katedra.

Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos-gamtos fakulteto bendradarbiai 1940 m. prieš persikeliant į Vilniaus universitetą. Iš kairės sėdi: Petras Katilius, Ignas Končius, Antanas Purėnas, Zigmas Žemaitis, Pranas Jodelė, Kazimieras Sleževičius ir Tadas Ivanauskas; antroje eilėje stovi: Česlovas Pakuckas, Jonas Dagys, Antanas Žvironas, Jonas Janickis, Bernardas Kodatis, Povilas Brazdžiūnas, Mykolas Kaveckis, Kazys Daukšas ir Juozas Dalinkevičius; trečioje eilėje stovi: Ignas Saldukas, Juozas Matulis, Antanas Minkevičius, Alfonsas Zubrys, Paulius Slavėnas ir Vladas Viliamas. Nuotrauka iš VUB RS, F.352

Kaune 1940 m. įkurtos Inžinerinės geologijos katedros vedėju tampa doc. J. Dalinkevičius, įgydamas profesoriaus titulą. Šiuo išskirtiniu krašto gyvenimo laikotarpiu įvyksta dar du įvykiai, kuriuos pavadinčiau „tektoniniais lūžiais“ mokslo visuomenės raidoje: 1940 m. spalio mėnesį įkuriama Lietuvos geologinių tyrinėjimų tarnyba, o 1941 m. sausio mėnesį – Lietuvos mokslų akademija.

LIETUVOS
UNIVERSITETO
MINERALOGIJOS-
GEOLOGIJOS
KATEDRAI –
100 METŲ

ŠALTINIAI

1. Dalinkevičius, J. Lietuvos universiteto Kaune geologinės katedros ir jų veikla. Medžiaga jų istorijai pažinti. – Kn. Lietuvos geologija ir profesorius Mykolas Kaveckis. – Vilnius–Kaunas, 1969, p. 42–69.
2. Kaveckis, M. Lietuvos mineraliniai turtai : referatas skaitytas Naujosios Romuvos klubo posėdyje. – Naujoji Romuva, 1936, Nr. 8, p. 175–180.
3. Dalinkevičius, J. Lietuvos molių tyrinėjimai. Technika, 1930, Nr. 6, p. 121–150. *Diplominis darbas*.
4. Kaveckis, M. Lietuvos geologijos pagrindai ir remiantis gręžinių daviniiais senesnių padarų geologinio žemėlapiu sudarymas. – Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos-gamtos fakulteto Darbai, 1931, t. V, sąs. 2, p. 585–671. *Daktaro disertacija*.
5. Die Tertiäre Ablagerungen Litauen's mit Berücksichtigung des mitteldevonischen Old Red des Šventoji-Flusses, als ihre Unterlage : disertacija. – Kaunas, 1933, 99 l. – VUB RS. *Daktaro disertacija*.
6. Dalinkevičius, J. Lietuvos kreida ir jos ichtiofaunos vaidmuo stratigrafijai. + Kosmos, 1935, t. XVI, p. 253–261. *Habilitacijos darbas*.
7. Pakuckas, Č. Papilės jūros stratigrafinė apžvalga remiantis amonitų fauna. – Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos-gamtos fakulteto Darbai, 1933, t. VII, sąs. 4, p. 447–484. *Habilitacijos darbas*.
8. Dalinkevičius, J. Kiek mes pažįstame Lietuvą geologiniu atžvilgiu ir kokie mūsų tyrinėjimų uždaviniai artimiausioje ateityje. – Žml. // Gamta, 1936, p. 106–112.
9. Dalinkevičius, J. Lietuvos mineralinės žaliavos. – Žml., schem. – Santr. angl. – Technika ir ūkis, 1939, Nr. 1, p. 2–10. – Atskiras atspaudas : Lietuvos mineraliniai turtai : V.D.U. Geologijos kabineto daviniiais. – Kaunas, 1939.

LIETUVOS
UNIVERSITETO
MINERALOGIJOS-
GEOLOGIJOS
KATEDRAI –
100 METŲ